

РОЗВИВАЮЧИ ПСИХОАНАЛІЗ І ПІДТРИМУЮЧИ ЙОГО ЖИВИМ¹

Паоло Фонда, психіатр, психоаналітик МПА, член Італійського психоаналітичного товариства,
м. Трієст, Італія

DEVELOPING PSYCHOANALYSIS AND KEEPING IT ALIVE

Paolo Fonda, Psychiatrist, IPA Psychoanalyst, a member of the Italian Psychoanalytic Society,
Trieste, Italy
fondapav@gmail.com

Переклад – Марія Будя
Наукова редакція – Ігор Романов

*Дорогі мої колеги,
Мушу нагадати про трагічні події,
які сталися: у 2020 році загинула
Тетяна Пушкарьова, а у 2021 році
ми поховали її прах у Києві.
Потім почалася жорстока війна,
яка триває досі.
Я присвячую цю скромну доповідь пам'яті
Тетяни і тому величезному болю, який
відчуваєте ви і ваша країна.*

Ви щодня стикаєтеся з війною проти вашої країни. Деякі з вас написали про це дуже важливі психоаналітичні роботи. Проте обов'язково з'являться й інші роздуми. Ви і ми, уся аналітична спільнота, потребуємо цих роздумів. Звичайно, травми – це переважно ваші травми, але війни як такі є травмами для всього людства, і їх треба опрацьовувати, хоч і з великими труднощами і протягом тривалого часу.

Проте сьогодні я говоритиму не про війну, а про більш загальне питання, адже за межами війни життя і психоаналіз повинні продовжуватися.

Я буду говорити про те, що психоаналіз – це те, що розвивається в живих стосунках і має зберігатися живим, щоб бути ефективним.

А. Я почну з того, що надзвичайно складна людська психіка, як і психоаналіз, дуже тонко й чутливо реагує на всі зміни в навколишньому середовищі. А сучасний світ стрімко змінюється.

В. Щоб жити й бути ефективним, психоаналіз повинен жититися багатьма важливими інгредієнтами.

С. Ми також розглянемо, як психоаналіз адаптується до різних культур, а також потребує підживлення культурою та мистецтвом.

Ми живемо у світі, що швидко змінюється. Не тільки кожне наступне покоління живе у світі, що значно відрізняється від попереднього, але й всередині кожного покоління відбуваються важливі зміни. Історик Ерік Гобсбаум писав, що в 1900 році у світі налічувалося 8 000 науковців, тоді як у 1990 році їх було вже 5 мільйонів (Hobsbawm, 1994). У наш час їх, напевно, буде понад 10 мільйонів.

У 1900 році був лише один психоаналітик – Зигмунд Фрейд, тоді як зараз тільки в Міжнародній психоаналітичній асоціації (МПА) налічується понад 15 000 аналітиків.

У кожній галузі постійно з'являється величезна кількість інновацій, які швидко змінюють світ і життя в ньому.

Безперервні зміни частково трансформують культури та індивідів, у їх психічній структурі та функціонуванні, а також у їх патології. Як аналітики, ми постійно стикаємося з такими змінами в наших пацієнтах і в нас самих, а також кидаємо їм виклик.

Усе це впливає на психоаналіз, який розвивається не тільки зсередини, з рефлексії

¹ Стаття ґрунтується на доповіді на конференції Українського психоаналітичного товариства «Виклики сьогодення та спроможності психоаналізу» 09.11.2024.

та дослідження клінічного досвіду, але й зовні, будучи надзвичайно чутливим до зовнішніх наукових, соціальних і культурних впливів.

У 2016 році в Києві на конференції Українського психоаналітичного товариства я представив свою роботу про те, як протягом століть **індивідуальності поступово вивільнюються** з масової ідентифікації зі своєю групою та її спільною культурою і як зростає і розвивається специфічність кожної людської особистості (Freud, 1921). Однак, як я наголошував, ця емансипація ніколи не може бути досягнута повністю.

Я припустив, що більш емансиповані й диференційовані індивідуальні психіки потребують більше індивідуальної психологічної допомоги. Насправді, за останні 50 років вражаюче збільшення кількості психотерапевтів і психоаналітиків у всьому світі, а також поширення психоаналізу у все більшій кількості культур може бути пов'язане також із загальною прогресуючою емансипацією індивідуальної психіки.

Зростає також кількість психотерапевтичних теорій і технік, від найсерйозніших і науково обґрунтованих до найхимерніших, фантастичних і заснованих на магічному мисленні.

На відміну від минулого століття, коли психоаналіз був майже «єдиною психотерапією», зараз він плаває в океані різних, іноді навіть досить хороших, а іноді досить «простодушних» і «диких» психотерапій.

У цій складній панорамі ми зустрічаємо і недобросовісних терапевтів, мотивованих здебільшого бажанням отримати від безхитрисних пацієнтів максимальну фінансову вигоду, де справжній людський інтерес до своїх пацієнтів може бути слабко присутній. Такі *«фальшиві професіонали»* навряд чи можуть допомогти стражденним пацієнтам.

Можна собі уявити, як важко потенційним пацієнтам розрізнити всі ці пропозиції і знайти те, що їм потрібно: серйозну й ефективну допомогу.

На мою думку, ми не повинні вступати в конкуренцію або «війну ідей або технік», а маємо ігнорувати те, що ми бачимо як очевидні маніпуляції, і просто намагатися бути краще залученими в розвиток «нашого» психоаналізу, який ми вважаємо науково й етично

добре обґрунтованим, до найкращих можливих рівнів. Я переконаний, що МПА все ще є хорошим контейнером і гарною етикеткою для досить правильного й надійного психоаналізу.

Що потрібно психоаналізу, щоб розквітнути і дати свої плоди?

Давайте розглянемо деякі **важливі інгредієнти**, які роблять психоаналіз ефективним і життєздатним.

– Ми знаємо, що психоаналітик потребує **гарного навчання**, яке передбачає: точний відбір, глибокий особистий навчаючий аналіз, багату теоретичну підготовку, гарну супервізію, ретельну оцінку й добру етичну позицію.

– Як психоаналітики, ми усвідомлюємо, що маємо справу з **величезною складністю** (і, як наслідок, багатством) людської психіки. Ми повинні смиренно визнати, що в нашій роботі завжди існуватимуть частини психічної діяльності, які ми не зможемо пізнати повністю. Ми не повинні зводити наше уявлення про розум до кількох простих механізмів і тривіалізувати психоаналіз, використовуючи лише обмежений набір стереотипних інтерпретацій.

– Людина не може народитися, розвиватися і психічно існувати поза стосунками з іншими людьми. Такі базові стосунки, так само як і аналітичні стосунки, мають бути живими, а не дегуманізованими в суто теоретичній чи неемпатичній атмосфері.

– Основним інструментом психоаналізу є те, що ми підтримуємо тимчасові регресивні стосунки з нашими пацієнтами, щоб вони могли контактувати й розкривати свої ранні потреби, а також свою глибинну агресивність. Але це може статися тільки в теплом, надійному, контейнуючому холдингу.

– В аналітичному сетингу ми пропонуємо їм обмежену в часі присутність, без тілесного контакту, без допоміжних пояснень тощо, намагаючись використовувати такі «оптимальні фрустрації» для стимулювання їхнього зростання. Це дуже делікатна ситуація, у якій вдовolenня і фрустрація повинні бути гармонізовані в оптимальній пропорції, керовані чимось схожим на чутливість митця (ноти в музичному творі або фарби на картині). Так чи інакше, на задньому плані пацієнт повинен відчувати, що його аналітик є вірним. Вірний

означає – відданий, прагне добра пацієнта, чесний, не нарцисично сконцентрований на собі.

– Аналітичні стосунки, саме тому що вони обмежені рамками і правилами, пропонують можливість неймовірно розширити простір уяви та почуттів – і тут ми компетентні й ефективні!

Сесії онлайн. Говорячи про сетинг, ми не можемо не згадати, як в останні десятиліття з'явився новий важливий фактор: можливість проводити сесії онлайн. Це дало нам змогу подолати географічні відстані, військові переміщення, небезпеку інфекцій (як це було з COVID-19) тощо.

Сьогодні в рамках МПА точаться інтенсивні, а іноді й гострі дискусії щодо онлайн-сесій. (Одні хочуть максимально розширити цей інструмент, інші дуже стурбовані і хочуть його обмежити.) Кілька років тому я презентував вам у Києві документ, у якому виклав деякі з моїх поглядів на це питання (Fonda, 2021). У будь-якому випадку, у винятковій ситуації, у якій ви працюєте зараз, у воєнний час, використання онлайн-сесій є неминучим, зрозумілим, а також бажаним. Питання може полягати в тому, як після закінчення війни відновити обстановку, яка може бути часто менш комфортною, але більш ефективною.

Так чи інакше, дискусія не про те «Онлайн: так чи ні», а «Онлайн: чому, як і скільки». В онлайн-середовищі ми збільшуємо певне розчарування, не пропонуючи повного сенсорного контакту (присутності, прямого бачення, тілесного контакту на дивані тощо), який можна було б (принаймні частково) компенсувати в рамках добрих і вірних стосунків і якомога більшої кількості сесій під час особистої зустрічі. Небезпека полягає в тому, що стосунки залишаються на поверхні, а глибокі емоції не виявляються достатньою мірою, щоб їх можна було пропрацювати. Це може статися, звичайно, і в разі постійного лікування в присутності, якщо ця присутність недостатньо жива й надійна. Але ми прагнемо створити умови для оптимального розвитку психоаналітичного процесу, де ефективність стоїть на першому місці.

Четверта колона. Існує ще один фактор, який є досить важливим для професійного

розвитку будь-якого психоаналітика. Стефано Болоньїні, колишній президент МПА, назвав його четвертою колоною. Він має на увазі, що, окрім 3 традиційних колон психоаналітичного навчання: *особистого аналізу, теоретичного навчання та супервізії*, є ще четвертий базовий збагачуючий фактор: *інституційно організована група колег* (Bolognini, 2019). Це психоаналітичні товариства як інституції, метою яких є підвищення якості своїх членів і психоаналізу як такого. Вони пропонують постійний клініко-теоретичний розвиток (через інформацію, спільні читання, клінічні дискусії та плідні контакти із ширшими міжнародними аналітичними спільнотами).

У минулому значну частину аналітичної літератури можна було прочитати самостійно. Зараз це вже неможливо. Постійна взаємодія та робота в групі є дуже важливою, оскільки існує багато **напрямів і глибин мислення, які недосяжні для окремої людини**. У всіх аналітичних групах, як і в глобальному аналітичному русі, відбувається нескінченний розвиток, від якого ми всі отримуємо користь і з якого ми не повинні бути виключені.

Клінічна робота постійно кидає виклик знанням кожного аналітика, і кожен з нас формує свою **приватну передсвідому теорію** (Sandler, 1983), щоб протистояти таким викликам і мати можливість краще розуміти наших пацієнтів. Іноді ці приватні теорії стають усвідомленими та можуть бути розкриті й обговорені в локальній групі, деякі з них можуть бути запропоновані для обговорення на більш широкому національному або міжнародному рівні. Безперервне створення клінічних і наукових робіт породжує фрагменти нових теорій або заздалегідь виявляє нові тенденції.

Ізоляція в малих групах обмежує нас елементарним виживанням, роботою на низькому рівні та менш плідним мисленням і письмом. Навіть талановиті люди не можуть повністю розвинути свої навички за таких обставин. Глобалізований цифровий світ може частково допомогти, але яким чином і якою мірою?

Коли завершується розвиток від неформальних груп до навчальних груп, до тимчасових і складових товариств, це не кінець, а, по суті, початок подальшої роботи та розви-

тку, як кінець підліткового віку є лише початком насиченого, продуктивного дорослого життя. Нескінченне зростання та розвиток є сутністю будь-якого живого суб'єкта, а отже, і будь-якого психоаналітика і психоаналітичної групи. Можна сказати, що майбутнє психоаналізу пов'язане зі здоров'ям і ефективністю психоаналітичних товариств. Це зобов'язує нас піклуватися про наші товариства й інститути та підтримувати їх на найкращому можливому рівні, ретельно розглядаючи їх функціонування, а також потенційні проблеми.

Для психоаналітика членство в психоаналітичному товаристві – це те саме, що для музиканта участь у професійному **філармонічному оркестрі** замість того, щоб грати в сільському оркестрі або просто грати на інструменті вдома.

Згадаймо також, що протягом століть мистецтво і наука розвивалися переважно в центрах великих багатих імперій (Відень, Париж, Лондон та ін.), де кваліфіковані люди могли збиратися і створювати дуже плідні мистецькі співтовариства.

До четвертої колони кожен аналітик також плекає **свій внутрішній хор колег**. Це важливий інструмент, який формується через інтродукцію контактів і досвіду з власним аналітиком, а також із супервізорами, вчителями, колегами, авторами книг і статей протягом усього життя. Зрештою, ці інтеріоризовані об'єкти стають чимось на кшталт внутрішньої «дорадчої ради», «групового супер-его або ідеального его». Цей хор не тільки допомагає нам збагачувати наші знання, але й слугує контейнером для емоцій і тривоги, що виникають під час роботи з пацієнтами. Він також є сильною підтримкою етичної позиції.

Живий психоаналіз. Можна сказати, що людині потрібне живе середовище. Живе означає, що щось народжується і росте, досягає розвитку, але також може захворіти і, врешті-решт, померти. Тоді його може замінити щось інше, можливо, більш пристосоване для подальшого життя. Так само і з людьми, але також і з тим, що люди створюють.

Такий погляд, звичайно, є викликом людській потребі у стабільності та безпеці. Але водночас стабільні «мармурові пам'ятники» (ідеології, фанатичні релігії, націоналізми)

також є перешкодами для інновацій і розвитку.

Здається, немає іншого виходу, окрім безперервної діалектичної боротьби між консервацією та інноваціями, яку ми можемо спостерігати протягом усього життя і всієї історії.

Кілька років тому тема конференції ЄПФ звучала так: «Занадто багато – недостатньо». Це відображає тонку динаміку одночасної присутності суперечливих елементів, те, що Т. Огден назвав би діалектикою і що так характеризує діяльність розуму (Ogden, 1989).

Є дві небезпеки:

- жорстко триматися за психоаналітичну теоретичну структуру та правила, які стають все більш і більш віддаленими від реального життя, а також від суспільства і його культури;
- критично пристосовувати психоаналіз до будь-чого, припинюючи його до банальної балаканини, без міцного наукового й людського підґрунтя.

Життя коливається між цими крайнощами.

Розвиваючи **теоретичний підхід об'єктних стосунків у психоаналізі**, ми все ж краще бачимо, наскільки базовим є стосунки людини з іншими об'єктами від самого зачаття (і ще до нього...). Немовлятам потрібні «хороші живі об'єкти», щоб розвивати та структурувати своє психічне життя шляхом інтродукції хороших об'єктів і адаптації моделей відносин. Віддзеркалення є базовою діяльністю. Подібні елементи присутні і у відносинах між психоаналітиком, який здійснює догляд за пацієнтом, і пацієнтом. Його присутність у житті пацієнта можна вважати ефективною не тільки завдяки тому, що він говорить, але й завдяки тому, що і як він робить. Аналітик повинен бути емоційно живим, щиро зацікавленим у пацієнті, а не відстороненим, емоційно бідним, раціональним бюрократом.

Невід'ємною складовою достатньо хороших аналітичних стосунків є базова відданість пацієнтові, яка тісно пов'язана з етичним виміром. Обидві ці складові є важливими і у вихованні дитини. Не існує справжнього психоаналізу без твердої етичної позиції.

Емпатія – це не просто те, що ми можемо активувати в особливі моменти, але вона повинна бути присутня, хоча і різною мірою (іноді просто потенційно) в кожній миті.

Вітторіо Галлезе, нейробіолог, який відкрив дзеркальні нейрони, стверджує, що без емпатії ми не можемо ні стати людьми, ні спілкуватися з іншими (Gallese & Morelli, 2024).

Життя розвивається серед різних, часто суперечливих факторів, у діалектичний спосіб. Тому мені подобаються метафори про психоаналіз як мистецтво, де ми прагнемо розвивати й досягати **гармонії**, як у танці, як у звуках інструмента (відповідний час, інтенсивність, паузи тощо), звичайно, завжди пам'ятаючи про мету нашої роботи.

Багато з того, про що я говорю тут, присутнє лише на задньому плані й часто сприймається лише завдяки контрперенесенню аналітика та пацієнта. А втім, це має принципове значення.

Про психоаналіз і культуру. У 90-х роках я чув, як деякі західні аналітики заперечували проти поширення психоаналізу в Східній Європі: «Це не може спрацювати, оскільки їхня культура надто відрізняється від тієї, у якій психоаналіз зародився і може розвиватися».

Пізніше подібні заперечення були висловлені щодо розвитку психоаналізу в Китаї та в мусульманському світі. У такій аргументації психоаналіз сприймався як щось вишукано західне, так, ніби несвідоме, потяги, конфлікти та захисні механізми не є складовими елементами *homo sapiens* взагалі. Тим парадоксальнішими були такі заперечення, якщо ми зважимо на зусилля психоаналітиків у 20-му столітті, які намагалися продемонструвати універсальність Едіпового комплексу. Насправді, викликає занепокоєння лише те, що такі заперечення були висловлені. У цій сентенції був прихований залишок колоніального зарозумілого бачення іншого й інших культур як відмінних і, врешті-решт, нижчих. На щастя, тепер це, здається, позаду!

У такому мисленні було також заперечення того, як психоаналіз одразу, майже від самого початку, був глибоко трансформований і адаптований до різних культур: від первинної австрійсько-єврейської до угорської, німецької, французької, британської, північно- і південноамериканської. І вплив різних культур на психоаналіз триває, порушуючи ідеал міфічного «унікального істинного психоаналізу».

Оскільки Фройд і Біон підкреслювали, що жодну людину не можна розглядати поза куль-

турою її групи, ми, звичайно, повинні сказати те ж саме про аналітиків!

Намагаючись отримати хоча б часткову картину людського розуму, ми повинні вчитися не тільки з різних аналітичних підходів, але й з багатьох наукових галузей, а також з багатьох різних культур. Але ми повинні розрізняти, коли це можливо, те, що ближче до ядра, ядерної структури людини, і те, що є адаптацією до місцевої культури / середовища.

Аналітики в нових аналітичних групах повинні спочатку вивчити й освоїти іноземні психоаналітичні теорії. На самому початку ці теорії є багатшими і більш розвиненими, ніж знання, які можна знайти вдома. Ми повинні вивчати те, що може бути корисним і збагачуючим у зарубіжних психоаналітичних теоріях і практиках, навіть якщо вони пронизані іноді досить далекими культурами.

Тому місцеві аналітики повинні бути мультикультурними або, краще сказати, мультипсихоаналітичними. Формувати власний національний аналітичний підхід на самому початку просто з міркувань націоналістичної гордості – це нонсенс, оскільки такий підхід у кінцевому підсумку буде наївно хибним.

Тільки тоді, коли імпортований зарубіжний психоаналіз добре вивчений, укорінений і засвоєний, плідний процес інтеграції стає значущим. Деякі елементи з конкретної місцевої культури автоматично включаються в теорію, іноді несвідомо, і починає формуватися натяк на специфічний місцевий підхід. Це ґрунтується на оригінальності та творчості, а не на фальшивій імітації (те, що ми б назвали фальшивим професійним «я»).

Постійна розробка перевіряє, які елементи як такі вписуються в теорію зростаючого дому, а які повинні бути трансформовані, адаптовані.

Часто це не потрібно планувати, оскільки це відбувається спонтанно. Достатньо просто не заважати. Цінна оригінальність може розквітнути лише тоді, коли земля була удобрена. Деревя дають добрі плоди лише після років доброго росту. Ми бачимо, як у більшості товариств пройшли десятиліття, перш ніж роботи деяких їх членів досягли якості, необхідної для того, щоб представляти інтерес на міжнародній арені, запліднювати світове психоаналітичне мислення.

Такі процеси інтеграції та збагачення місцевими культурними елементами продовжували відбуватися у всіх країнах протягом останнього століття – з моменту зародження психоаналізу – і породили цікаве та квітуче дерево з безліччю гілок (шкіл), які виростають зі стовбура психоаналізу Фрейда. Це не просто, але корисно.

Психоаналіз – це щось живе, що нескінченно розвивається, адаптується й запліднюється новим часом і новим середовищем.

Народжуючи та виховуючи дітей, батьки можуть простежити своє власне життя, що призводить до його виправлення і збагачення. Так само і ми, аналітики, підживлюємо себе життєвою енергією та ентузіазмом новачків (як це сталося під час зустрічі з нашими східними колегами), а також наших кандидатів і, врешті-решт, наших пацієнтів. Ми можемо зміцнити або відновити наш контакт із життєво важливими джерелами нашого дитинства-юності, чи то особистий, чи то аналітичний. Зрештою, це взаємний обмін, корисний для обох сторін. Адже наші діти, наші кандидати і наші нові аналітичні групи справді здатні дати нам так багато! Старі товариства, що вже існують, чекають на ваш свіжий внесок.

«...напруга між заборгованістю перед попередниками та бажанням звільнитися від них у процесі становлення особистості на власних засадах. Саме ця напруга між впливом та оригінальністю лежить в основі Едіпового комплексу, як його розуміє Льовальд» (Ogden, 2009).

Психоаналіз і мистецтво. У роботі Тетяни Пушкарьової «Зруйновані життя: Репресії в Радянському Союзі» (Pushkareva, 2019) є багато думок, які можна було б розвинути далі. Я лише згадаю деякі з них.

Мистецтво допомагає нам поглибити наше сприйняття й розуміння інших, а також відновити наш контакт із нашими глибинними почуттями та розширити те, що ми глибоко можемо знати про себе.

Віннікотт, Біон, Огден та інші наголошували на тому, що людський розум може рости, розвиватися і працювати лише у стосунках з іншими людьми: *важливо думати з кимось*.

Культура, яка включає в себе науку і психоаналіз, повинна допомогти травмованим

групам і окремим людям «розморозити» і пропрацювати їх травматичний зміст. Але групи не можуть лежати на дивані. Як бути з ними?

У своїй статті Тетяна пише про те, як **література і культура** можуть допомогти окремим людям у надзвичайно травматичних умовах, які, наприклад, створював ГУЛАГ. Ця культурна «друга шкіра» може працювати як контейнер і для великих груп. Тоталітарні режими нав'язують окремим особам і групам «фальшиві» почуття, нав'язуючи елементи «фальшивого Я». У такій отруєній атмосфері люди можуть знайти в чесному автентичному мистецтві та культурі «справжні» почуття, контакт зі змістом, який допомагає відчутти себе «живим», поживу для своєї душі.

Але Тетяна відчуває, що цей процес не може відбуватися лише на індивідуальному рівні. Вона згадує, як люди в минулому використовували мистецтво і культуру, особливо літературу, як «хороший об'єкт» там, де іноді здавалося, що хороших об'єктів майже не залишилося, або де раніше ідеалізовані «хороші об'єкти» ставали жорстокими «поганими об'єктами», що переслідують.

Крім батьків, людині потрібні живі, постійно зростаючі й адаптаційні групи-контейнери, що добре захищають і живлять її. На жаль, в окремі періоди домінують «застиглі», «мертві» контейнери, отруєні тоталітарними ідеологіями, фанатичними релігіями та націоналізмами, які діють як цемент, що ув'язнює, де життя не може розвиватися. Це провокує індивідуальні та групові травми, які передаються наступним поколінням. Їх потрібно лагодити, щоб перезапустити життя.

Вона вважає, що кожен аналітик повинен залишатися в контакті з багатством своєї та інших культур, де він може знайти джерело для збагачення своєї здатності «знаходити емоції, думки та слова, щоб розповісти про це». Важко уявити аналітика, який ігнорує літературу, музику, поезію та візуальне мистецтво.

І саме «слово» – основний інструмент символічного виміру свідомості, що характеризує «лікування розмовою» – психоаналіз, може сприяти усвідомленню, необхідному для управління цими базовими екзистенційними тривогами.

Павло Флоренський, розстріляний у 1937 році, писав: «І тому, входячи в іншу людину своїм словом, я народжую в ній новий особистісний процес» (Florenskij, 1922).

У травматичні моменти час ніби завмирає в неможливості мислити і припускати нелюдське, нестерпне страждання. Щоб відновити його плин і бути здатним інтегрувати травматичний досвід, потрібно подолати захисну потребу не хотіти знати. Тільки бажання визнати травму може дозволити опрацювання й інтеграцію.

А втім, існують ситуації, у яких розщеплення необхідне для виживання, для захисту окремих просторів, де ще можна жити, любити і сподіватися на краще майбутнє. Яке інше рішення, окрім розщеплення, може бути можливим, коли переважає відчуття безпорадності (перед обличчям близької смерті?). Але це дорого коштує з погляду інших частин особистості, які залишаються роз'єднаними розщепленням.

Біль смерті, яка чекає на нас і наших близьких, завжди тримає «чорну лампу, що випромінює темряву» (Ратук, 2008).

Одна із центральних тем роботи Тетяни: людина – від народження до смерті – потребує живого й автентичного контакту з ментальним змістом або порухами інших умів та груп. Справжня культура, як і психоаналіз, може бути важливим джерелом такого психічного живлення. Це може бути способом народження чогось життєво важливого там, де смерть або страх смерті може «заморозити» розум.

Культура може відігравати певну роль у догляді за травматичним досвідом і наданні

йому сенсу. Люди потребують підтримки інших людей і груп, які допоможуть їм пережити те, що є надто важким для індивідуального розуму. Але навіть групи потребують блискучих умів – таких, як у поетів і вчених, – які припускають і інтерпретують те, що приховано в темряві. Культура відіграє своєрідну материнську психоаналітичну роль: утримує і стримує.

Мистецтво і культура забезпечили стримування, творчу символізацію і запліднювальний ефект, які дали змогу людям і самій культурі не згаснути і продовжувати розвиватися [...] своєрідний потенційний простір для індивідуалізації та персоніфікації. Образотворче мистецтво, зокрема, здається, пропонує зв'язок, відчуття контакту з гарними об'єктами. Поезія стала тим магічним кристалом, крізь який можна було розрізнити свої риси.

Йосип Бродський, вважаючи, що *Homo sapiens* має природно еволюціонувати в *Homo poeticus*, писав: «Поезія є величезним прискорювачем усвідомлення, як для тих, хто її пише, так і для тих, хто її читає. Вона розкриває внутрішні зв'язки або взаємозалежності в мові та мовленні, про які ми навіть не підозрювали. Це унікальний інструмент пізнання» (Brodskij, 1980).

На жаль, війни існують завжди. Але правда і те, що кожна війна має свій кінець. Я думаю, що психоаналіз є одним з інструментів, корисних для обмеження психічної та соціальної шкоди, спровокованої війнами, а також для відновлення та реконструкції після війни того, що було зруйновано. Тому ми повинні дуже дбати про збереження і розвиток «гарного психоаналізу».

Список літератури:

- Bolognini, S. (2019). Enchantments and Disenchantments in the Formation and use of Psychoanalytic Theories about Psychic Reality. *The Italian Psychoanalytic Annual*.
- Brodskij, I. (1980). *Conversations*. Jackson, University Press of Mississippi. It. transl. *Conversazioni*, Adelphi, Milano, 2015.
- Florenskij, P. (1922). In: *Attualità della parola. La lingua tra scienza e mito*. Guerini, Milano, 1989.
- Fonda, P. (2021). Все еще аналитический сеттинг... и новые рубежи психоанализа. *Conference of the Ukrainian Psychoanalytic Society*, Kiev, 11th September 2021.
- Freud, S. (1921). *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. SE XVIII. P. 123.
- Gallese, V., Morelli, U. (2024). *Cosa significa essere umani? Raffaello Cortina*, Milano, 2024.
- Hobsbawm, E. (1994). *Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914–1991*. Pantheons Books-Random House, Inc. 1994.
- Ogden, T. (1989). *The Primitive Edge of Experience*. Jason Aronson Inc., 1989.

Ogden, T. (2009). *Rediscovering Psychoanalysis. Thinking and Dreaming, Learning and Forgetting*. Routledge, East Sussex. 2009.

Pamuk, O. (2008). *The Museum of Innocence* [original title: *Masumiyet Müzesi*]. Alfred A. Knopf, New York, 2009.

Pushkareva, T. (2019). *Ruined Lives: Some Considerations on the Motherhood and Femininity in the Period of Repressions in the Soviet Union*, paper presented at The Feminine, 51th Congress IPA, London, 24th – 27th July 2019.

Sandler, J. (1983). *Reflections on Some Relations Between Psychoanalytic Concepts and Psychoanalytic Practice*. *Int. J. Psycho-Anal*, 64, 35–45.

Анотація. Автор підкреслює, як швидко змінюється світ. За останні 50 років спостерігається збільшення кількості психотерапевтів і психоаналітиків у всьому світі. За століття психоаналіз певною мірою адаптувався до різних культур і соціокультурних середовищ, будучи заплідненим культурою і мистецтвом. Він має справу з надзвичайною складністю (і, як наслідок, багатством) людської психіки. Психоаналіз повинен розвивати між аналітиком і пацієнтом живі стосунки, які живляться багатьма важливими інгредієнтами, як-от хороша підготовка й надійна обстановка, і ретельно управляються перед обличчям нових викликів, як-от онлайн-сесії. Психоаналітики можуть знайти належне живлення лише в тому, що С. Болоньїні називає «четвертою колоною» – інституційно організованій групі колег, об'єднаній у рамках психоаналітичних товариств.

Тетяна Пушкарєва у своїй роботі підкреслює, що кожен аналітик повинен залишатися в контакті з багатством своєї та інших культур, щоб збагатити здатність «знаходити емоції, думки і слова, щоб розповісти про це». Люди потребують автентичного контакту з ментальним змістом інших умів і груп. Культура може відігравати певну роль у догляді за травматичним досвідом і наданні йому значення. Люди потребують інших людей і груп, які могли б допомогти їм пережити те, що є занадто важким для їхнього власного розуму. Навіть групи потребують блискучих умів – таких, як у поетів і вчених, – які припускають і інтерпретують те, що приховано в темряві. Культура виконує своєрідну материнську психоаналітичну роль: холдингу й контейнування.

Ключові слова: холдинг, контейнування, психоаналіз, війна, онлайн-аналіз.

Abstract. The Author emphasizes how the world is rapidly changing. In the last 50 years, there has been an increase in the number of psychotherapists and psychoanalysts all over the world. In a century, to a certain extent, psychoanalysis has adapted to different cultures and sociocultural environments, being fertilized also by culture and art. It deals with the extreme complexity (and consequent richness) of the human psyche. Psychoanalysis must develop between the analyst and the patient a living relationship, which is nourished by many essential ingredients, such as good training and a reliable setting, and carefully managed in front of new challenges, like online sessions. Psychoanalysts may find appropriate nourishment only connected to what Bolognini calls the *Fourth Pillar*; the institutionally organized group of colleagues, associated within Psychoanalytical Societies.

Tatjana Pushkareva, in her work, thinks that every analyst should stay in contact with the richness of his own as well as others' cultures, to enrich the capacity to “find emotions, thoughts, and words to tell it”. Humans need an authentic contact with mental contents of other minds and groups. Culture may play a role in the care and attribution of meaning to traumatic experiences. Individuals need other individuals and groups to be contained and helped to process what is too heavy for individual minds to hold. Even groups need brilliant minds – such as those of poets and scientists – who assume and interpret what is hidden in the darkness. Culture has a sort of maternal-psychoanalytic role: holding and containment.

Key words: holding, containment, psychoanalysis, war, online analysis.